

ENGETELO WA NTIVOMARITO EKA XITSONGA HIKOKWALAHO KA NTUNGU WA COVID-19

Hi Hlongolwana Sylvia Sithole

Eka Xitsonga ku na xilaveko xikulu xo vumba marito. Ntungu wa COVID-19 na wona wu tisile ntlhontlho wuntshwa wo va ku kumiwa marito lama teke hikokwalaho ka wona. Lowu i ntirho lowu wu fanele ku endliwa hi vativi va swa ririmi tanihi vadyondzisi, va swa rihanyo na van' wana na van'wana. Mfumo wa Afrika-Dzonga na swiyenge swo ka swi nga riki swa mfumo swi endlile matshalatshala yo endla vuhundzuluxi bya matsalwa ya mahungu na swihungwana hi COVID-19 ku endla leswaku vaakatiko va kuma mahungu hi tindzimi ta vona. Hambiswiritano, ku na xilaveko xa leswaku vativi va swa ririmi va va vumba no hlengeleta marito mantshwa lama ma nga ta fambelana na mhaka leyi ya COVID-19.

Xinghungumana xa COVID-19 xi endla leswaku tindzimi ta xintima ta Afrika-Dzonga ti boheka ku vumba marito mantshwa ku endlela leswaku tindzimi leti ti famba na mikarhi, ngopfungopfu wona lowu wa COVID-19. Tindzimi to tala ta xintima a ti na wona marito mo kongoma ehenhla ka nhlokomhaka ya vuvabyi bya COVID-19. Xikombiso, *sanitizer*, *social distancing* na man'wana marito. Mikarhi yo tala ku tirhisiwa marito mo lomba eka ririmi ra valungu.

Xikombiso rito Khorona ri vitiwa hi tindlela to hambana eka tindzimi to hambana. Xk:

Xitsonga- Xitsongwatsongwana xa Khorona

IsiZulu- Ukhuvethe

Sepedi -Leuba la twatsi ya khorona

isiNdebele- Ingogwana iKhowidi

Tshivenda - Tshitshili tsha Khorona

Hambiswiritano rito ro fana na Khorona hi rito rintshwa kambe ri vonaka onge i rintshwa hikuva hi kona ri sungula ku twala eka nkarhi lowu hi hlaseriweke hi ntungu wa COVID-19.

Tanihilaha mutshamaxitulu wa United Nations Permanent Forum wa tindzimi ta xintima Anne Nuogam a vuleke hakona, i swa nkoka ku veka swilaveko swa tindzimi ta xintima emahlweni eka ku hlamusela xinghungumana xa COVID-19. Vaakatiko va langutele ku kuma mahungu na vuxokoxoko leswaku va ta teka goza ro sivela no tisirhelela.

Tiko ra hina ra Afrika-Dzonga ri na tiphesente ta le hansi swinene loko swi ta eka dyondzo na mbumbamarito. Ku kuma marito mantshwa a swi nge hi pfuni ntsena eka ka ku hluvuka hi tlhelo ra dyondzo

ntsena kambe swi nga tlhela swi hi pfuna leswaku na lava nga hluvukangiki hi tlhelo ra swa dyondzo va kota ku kuma mahungu hi ririmi ra manana.

Loko hi karhi xi xiya tindlela leti tirhisiwaka eka ku vumba marito mantshwa eka ririmi, hi tlhela hi kuma leswaku tiendlela leti talaka ku tirhisiwa eka tindzimi ta vantima i titsongo. Xikombiso, ku lombamba kumbe mbumbo wa rivitinkatsano. Kambe leswi a swi vi tano eka Xinghezi. Xinghezi xi fika xi va na tindlela to hlaya ku katsa mpfelelo, nkatsomarito, swikomiso, ku lombamba hambani ku tshula.

Tindzimi ta vantima ti fanele ku ringeta ku vumba marito lama tisiweke hikokwalaho ka xitsongwatsongwana xa Khorona. Man'wana m amarito ma kona ma katsa, *social distancing, covid, mask, sanitise, quarantine, isolation, epidemic, flatten the curve, self-isolation, self-quarantine, contact tracing*, na man'wana na man'wana.

Leswi swo va swikombiso swa leswaku ku na xilaveko xo vumba marito ku tatisa eka lama ririmi rin'wana na rin'wana ri nga na wona. Sweswi ku tlhela ku va xilaveko xo vumba marito ngopfungpofu eka Hundzuluxo wa Vumune wa swa Vumaki bya Thekinoloji (Fouth Industrial Revolution) eka tindzimi ta xintima. Hintolovelovelo marito mo huma eka vadyivahlampfi ma lombiwa ma tirhisiwa. Nkarhi wu fikile leswaku tanihi vinyi, vatirhisi na swidyondzeki hi suka hi yima hi sungula no yisa emahlweni ntirho wo vumba marito ya hina vinyi hi hunguta ku lombamba marito. Endzhaku ka loko marito ma vumbiwile ma tlhela ma pasisiwa hi Tihuvo ta Rixaka Ta Tindzimi ma ta ngenhisiwa eka inthanete leswaku munhu un'wana na un'wana a kota ku ma tirhisa hi ku olova.